

**LIBUŠE
KOUBSKÁ
DĚDEČKŮV
DENÍK**

VYŠEHRAĐ

LIBUŠE KOUBSKÁ

DĚDEČKŮV DENÍK

OBYČEJNÝ ŽIVOT
V NEOBYČEJNÝCH DĚJINÁCH.
NEBO NAOPAK?

LIBUŠE KOUBSKÁ

DĚDEČKŮV DENÍK

OBYČEJNÝ ŽIVOT
V NEOBYČEJNÝCH DĚJINÁCH.
NEBO NAOPAK?

VYŠEHRAĐ

Kniha byla vydána s finančním přispěním
Ministerstva kultury České republiky

Typografie Vladimír Verner
Odpovědná redaktorka Marie Válková
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1618. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 150 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Copyright © Libuše Koubská, 2017

ISBN 978-80-7429-861-5

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

Jsme pouhým výhonkem toho, co bylo.

PAUL VIRILIO

*Znepokojovalo a odpuzovalo mě to,
že by politické dějiny mohly hrát roli v mém životě.*

FRANÇOIS, HLAVNÍ HRDINA ROMÁNU
MICHELA HOUELLEBECQA *PODVOLENÍ*

LÍZA

1953

Rakev instalovali doprostřed pokoje, jemuž se říkalo rohový. Do okna na jižní straně vilky vpadal přestávkový jekot dětí ze školy sousedící s rozlehlou zahradou. Tu školu, velkou, světlou, moderní, jak vysvětlila pětileté Líze babička, postavili v roce 1900, a o rok později, těsně před začátkem školního roku ji vysvětili. Učilo se tam tehdy německy. Proč? A kde vzali tolik Weihwasser, když v kostelních kropenkách je jí po dně?

Do okna na západní straně nahlížela vysoká stará jablň, dospěli ji nazývali odrůda Charlamowski. Pod jabloní stála bytelná houpačka, na které se dalo doletět až do koruny stromu a cvrknout špičkou nohy o haluzku. Tak se tady na českomoravském pomezí říkalo větvičkám. Vítězství znamenalo, když se podařilo ukopnout pár listů, nebo s přibývajícimi prázdninami dokonce nezralé jablko. Z okna nad houpačkou a z ní samozřejmě rovněž byl pěkný výhled na železniční trať pod svahem. Ze zatáčky se řítily rychlíky na Brno tažené obřimi obludami vypouštějícími oblaka páry, občas také hbité a uhlazené slovenské Strely, často nekonečně dlouhé nákladní vlaky s hnědočervenými vagony a šedými cisternami, případně osobáky s dřevěnými lavicemi uvnitř, pomalu se plazící

a brzdící s hlasitým skřípěním dlouho před venkovským nádražím. Osobáky mívaly zpoždění, jak čekávaly v České Třebové nebo ve Svitavách na pasažéry rychlíků. Místní to pak komentovali pro dětské pražské uši záhadnou řečí: „Půl patá zas má ranu.“ Taky říkali sběrače žufánek, pokličce křídla, dětem děcka a místo co je ti do toho – co je ti po tem. Někteří, když měli dojem, že je nikdo další nemůže slyšet, se zdravili kriskot.

Divoce rozkmitaná houpačka a trať patřily k prázdninovému adrenalinu, trať také tím, že když nebyli dospěli zrovna v dohledu, dalo se k ní seběhnout, vyšplhat na násep a položit na koleje minci, počkat, až obluda přejede a pak si odnést pokaždé jinak převálcovanou aluminiovou placku se znetvořeným lvem.

Na druhé straně trati, v místě, pod nímž řeka Svitava vykroužila výrazný meandr, stálo osamoceně záhadné stavení. Neoplocený, nízký, nepochopitelně dlouhý dřevěný barák. Bydlel v něm starší manželský pár, děti neměli, zato dva veliké, ostré vlčáky. Ti ovládali celé teritorium mezi řekou a tratí. Nikdo se tam neodvážil. Když se jednou Líza zeptala své maminky Gity, co je to za dům, dozvěděla se, že za války tam bylo vězení, říkalo se tomu koncentrační tábor, ale prý tam byli na vězně hodnější než jinde. Moc z toho nezmoudřela.

Toho dne, když se v rohovém pokoji, který jinak sloužil jako jídelna, objevila místo stolu rakev postavená na dvou kuchyňských, ažurovanými ubrusy zakrytých stoličkách, se nikdo houpat nesměl. Ani se smát, ani mluvit víc nahlas. Kolem rakve postávaly cizí stařeny, celé v černém a zpěvavě drmolily: „Gegrüsset seist du Maria, voll der Gnade. Der Herr ist mit dir. Du bist gebenedeit unter den Frauen, und gebenedeit ist die Frucht

deines Leibes, Jesus. Heilige Maria, Mutter Gottes, bitte für uns Sünder jetzt und in der Stunde unseres Todes...“
Pořád dokola.

Líza tomu nerozuměla, znala jen některá jednotlivá slova: Maria, tak se jmenovala babička, frucht bylo ovoce, mutter matka, stunde hodina a tod smrt. Co s tím vším v jídelně, navíc kolem dědečka Josefa zavřeného v černé zlověstné bedně, toho dědečka, který v dvojjazyčné rodině ze zásady německy nikdy nepromluvil?

On vlastně vůbec málo mluvil, a když už, tak spíš zlostně bručel, víceméně se ho bála. Doma Lízu, jediné dítě, rozmazlovali, obdivovali, chválili, to dědeček ne. Ale k svátku jí v zahradě nařezal velkou kytici bílých lilií, pamatovala si, jak silně voněly a jak studily v rukou. Taky si pamatovala, jak těsně přede žněmi šli společně na pole podívat se, jestli je už obilí dostatečně zralé. Jí se líbily vlčí máky, chrpy a koukol, dědečkovi se nelíbil vrabec, který přistál na jednom z klasů a začal ho ozobávat. Dědeček po něm zuřivě chňapl a přerthl ho vejpuř. Drobné útroby se vysypaly. To bylo vloni.

Když nyní před několika dny zazvonil u bytu na pražském Karlově náměstí listonoš, maminka seděla za psacím strojem se zlatým nápisem L.C. Smith Made in USA a překládala, Líza si pod psacím stolem hrála s panenkami, plyšovými zvířaty medvědem Tondou a psem Šotkem a s velkým panákem černochem Petrem na státní převrat. Zrovna rušili království a ustanovovali republiku. Byli na tom dobře, měli i vlastní měnu, československé koruny, Líza jich dostala včera od tatínka celý pakl. Zelené desetikoruny, malinově červené pětikoruny. Nádavkem potravinové lístky. „Syčáci proradní, prolhaní,“ zaznělo těsně předtím z obývacího pokoje z tatínkových úst. Bylo

to požeňání, před 1. červnem 1953 mohla ve svých panenkovských státních útvarech používat leda odstřížky od lístků, nebo vlastnoručně neuměle namalované peníze a najednou takový poklad!

Listonoš v černé pelerině, dlouhý a hubený, předal telegram, a protože byl ze staré školy, uklonil se maminčině hedvábné blůze a jakoby nebylo pět let od vítězného února, pravil: „Rukulíbám, milostivá paní“. V Lízíně Mateřidoušce se takhle už rozhodně nemluvilo. Stateční partyzáni a rudoarmějci, pravdomluvní pionýři a pracovití dělníci a rolníci nebo příčinliví brigádníci, kteří tam vystupovali, měli jiný slovník. Když před dvěma měsíci umřeli v těsném sledu Josef Visarionovič Stalin a Klement Gottwald, vyšla Mateřidouška v černobílém smutečným vydání, i klasický rámeček modrých kvítků se žlutými středy kolem titulu byl černobílý. „Ani dětem ti hajzlově nedají pokoj,“ komentoval to otec. „Nemluv před ní vulgárně, a vůbec, ještě někde venku něco plácne, v parku, všude všechno vykládá, u holiče, u modistky, v mlíkárně, znáš ji, jak je upovídaná,“ napomenula ho maminka. Otcí to bylo jedno, od té doby, co v březnu 1948 vystoupil z komunistické strany – „protože s tou svoločí, co se tam začala hrnout, nechci mít nic společného“ – směl pracovat jen v podřadných zaměstnáních. Snad proto, že byl předtím strojevedoucím a tedy patřil k elitě dělnické třídy, ho nezavřeli, ale na lokomotivy se mohl dívat leda tak o dovolené ze zahrady svého tchána. Tohle ovšem Líza nevěděla, stejně jako nevěděla, že si otec od dědečka marně zkoušel vypůjčit peníze, protože, jak tvrdil, měl neopakovatelnou nabídku na koupi motocyklu Harley-Davidson se sajdkárou. Dědeček Josef si urputně trval na svém, na úspory nesáhne.

Listonoš zmizel, telegram ležel na zemi a maminka Gita se se zoufalým výkřikem sesunula na gauč. Líza nikdy nikoho takhle plakat neslyšela, bylo to spíš vyetí, bolestné, nekonečné. Pismena Líza sice už číst uměla, ale sesadit z nich slova v telegramu nedokázala. Nevěděla, co si počít, tak zase zalezla pod psací stůl do čerstvě vyhlášené republiky. Černoch Petr, který býval králem, se stal prezidentem. K večeru se otec vrátil z práce, objal matku, hladil ji, po čase i trochu uklidnil.

Pak to začalo být zábavné. Přestože byl teprve počátek června, jeli vlakem společně ještě se staršími sestřenicemi a bratrancem a jejich rodiči stejnou cestou, jakou se jezdívало na prázdniny. V Pardubicích děti dostaly limonádu v kelímcích z voskovaného papíru a párek na táčku, prodavač to podával z peronu do staženého okna. Líza se postříkala omastkem a umazala hořčicí, ale dospělým to bylo kupodivu jedno. Stejně kupodivu bylo, že když dorazili na místo, babička Maria, která je vyšla na práh vilky přivítat, měla úplně suché oči a na rozdíl od hroučící se matky, byla naprosto klidná.

Ona to byla vůbec zvláštní babička, uzavřená, samotářská. Skeptická, ale tohle slovo ještě Líza neznala. V pohádkách bratří Grimmů tištěných německým švabachem, z nichž ji babička o prázdninách předčítala, žádné skeptische Figuren nevystupovaly. Zato tam vystupovala Frau Holle, které sněžilo z peřin, a Das tapfere Schneiderlein, co dokázal zabít sedm much jednou ranou. Krejčík byl tapfer, statečný, babička taky. Zatímco ostatní během dunění letních bouřek trnuli hrůzou, ona otevřela okno dokořán a s nadšením sledovala blesky. Solche Herrlichkeit, taková nádhera! Také jednou Líze vyprávěla, že když byla mladá, ještě před první světovou válkou, měla velké

přání: letět letadlem nad Niagarskými vodopády. Že si to přeje pořád, ale že ví, že se jí to nesplní, protože život naše sny ignoruje. „A smrt, co smrt, bojíš se, že umřeš?“ ptávala se jí Líza. Odpověď zněla zcela nepochopitelně: „Už aby to bylo.“

Přicházeli další a další smuteční hosté, někteří mezi sebou vedli podivné řeči. Kdosi z příbuzných se vzchopil a poslal děti ven. Lízu, vystrojenou do nabíraných bílých šatů s balonkovými rukávy, dostal na starost starší bratranec Jirka. Jindy, když ji hlídal, jí ukazoval různé klacky a strašil ji, že jsou to jedovatí hadi, tentokrát, sám nasoukaný do bílých podkolenek, svátečních kraťasů a sáčka, navrhl ctnostné hledání čtyřlístků kolem cestičky od zahradní branky. Jirka našel dva, Líza nic. Jeden z těch mnoha neznámých lidí, kteří zaplnili dům i zahradu, k nim přišel: „Ty jsi Gitin a ty Ernstova?“ Líza se těžce urazila, ona je přece Gitina.

Pak přijel černostříbrný pohřební vůz tažený čtyřmi koňmi. Z domu vynesli rakev, uložili ji do něj a za vozem se seřadil dlouhý průvod. V čele kráčeli babička Maria v černém závoji a její děti Ernst a Gita, za nimi její nejmladší sestra, řečená Tante Rosa. Prostřední sestra, Tante Elsa, nepřijela. Nemohla, protože ji, jak Líza vyslechla ještě doma v Praze, z východního Německa nepustili. S Tante Rosou šli zeť František a snacha Vlasta, následovala vnoučata. Líza byla pyšná, že jde tak důležitě vpředu. Na silnici vedoucí do městečka se přidala k průvodu ještě spousta lidí, oblečených už docela barevně. Byl horký červený den, cesta po rozpáleném asfaltu v pomalém rytmu trauenmaršů se únavně vlekla. Nejdříve trochu do kopce ke skále. Po pravé straně se prudce zvedala pěšina, po níž se chodívalo do lesa. Na houby,

a když nerostly, tak alespoň na šišky. Borůvkový byl vzdálenější les u Horákovy Lhoty, napůl prázdné vesničky, jejíž název doma sloužil jako synonymum absolutního zapadákov. Maliny se sbíraly na druhé straně řeky na Podlesí, ve stráni nad podlouhlým stavením, kde se narodila babička. Rodina její matky, která tam žila, byla prý čistě německá; jmenovali se Kuchařovi, psali se někdy s háčkem, někdy bez a vyskytovali se tam různí Onkelové s podivuhodnými křestními jmény, třeba Raymond nebo Vincenc. Podle Gity byla ta prababička přísná a bigotní, což bylo opět zajímavé slovo do Liziny sbírky.

Stejně jako slovo evangelík, k tomu zas přišla v souvislosti s osamělým kostelíkem u lesa, na který bylo vidět z oken dědečkovy vilky. Součástí kostelíka byl i jednopokojový byt, v němž bydlela vysoká, hubená paní se čtyřmi dcerami. Dcery byly krásné a krásně se jmenovaly: Svata, Olga, Dagmar a Hana. Otce neměly, šeptalo se, že je ve vězení, protože poslouchal cizí rozhlas. O prázdninách si k nim Líza se sestřenicemi a bratrancem chodívali hrát. Na svatbu, na křtiny, na pohřeb. Nejmladší Líza byla i nejlehčí, tak ji nosili jako mimino, případně mrtvolu. Jirka ve farářově rouchu kázal. Měli zcela pré, hubená paní byla v práci v místní textilní fabrice, bohoslužby se konaly jen zřídka, Líza jednou pozorovala evangelíky, jak tiše, jakoby potají a provinile přicházejí lipovou alejí ke kostelu, připadali ji jako spiklenci.

Nakonec ale přece jen došlo při těch dětských kostelních hrách k maléru, a to když se rozhodli houpat na provaze kostelního zvonu. Gita ihned pochopila, kdo za tím splašeným vyzváněním vězí, vyřítla se v zástěře rovnou od plotny na kopec a zpohlavkovala je.

Po levé straně míjel pohřební průvod dědečkovo pole s dozrávající pšenicí a s vrabci, kterým on už nemohl nic udělat. Pak postupoval po hřebeni směrem k dvojdomkům, do jednoho z nich se dědeček Josef před padesáti lety přiznal. Od dvojdomků s úzkými stuhami příkrých zahrad se truchlící sunuli z kopce po dláždění do městečka Březová. A pořád nad železniční tratí a nad řekou Svitavou.

Koně šli spořádaně, zatímco loni o prázdninách, jak si Liza vzpomněla, zrovna tady při vysokém a strmém srázu, když šla s maminkou Gitou k fotografovi do městečka, aby pořídil narozeninový snímek, je minulo auto, které splašilo protijedoucí koňský povoz. Řítil se přímo na ně, koňské hlavy se z té těsné blízkosti zdály obrovité, cenily žluté zuby a za nimi vykukovala vyděšená tvář vozky. Gita Lízu bleskově popadla do náruče a skočila do hlozím zarostlé, kamenité stráně. Kutálely se až dolů k trati, Liza zabalená do maminky. Když vstaly, Gitě crčela krev z odřených paží a nohou, Líze nebylo nic.

V městečku postávali lidé na chodnicích, jiní civěli z oken. Cizí, bezcitně zvědavé obličej. „Diese Zuwanderer, přivandrovalci“, říkávala o nich babička Maria, „přišli až po válce.“ Víc se od ní Liza nedozvěděla. To její sestra, Tante Rosa byla sdílnější. Vyprávěla Líze, jak ji rudoarmějci zamkli v jednom pokoji a z těch ostatních si odnesli, co se jim líbilo. A igelitovou pláštěnku jí rozstříhali na nepatrné kousíčky. Sice to nekorespondovalo s tím, co se psalo v Mateřídoušce, ale budiž. Ještě méně pochopitelné bylo, že dům, ve kterém Tante dřív bydlela, teď obývali die Zuwanderer. Víc ale Liza z příbuzných nedostala, prý by tomu stejně nerozuměla. Stejně jako nerozuměla šuškáni čumilů na chodnicích: „Že prej se

oběsil ve stodole. Ne, zastřelil se, měl schovanou flintu. Kvůli penězům, byl na prachy a teď přišel v měnový reformě vo všecko. A ta jeho žena, Němka jedna, ani slzu, přitom barák novej, že jim ho nechali...“

Konečně průvod dospěl do kostela. Barokně nabubřelý vzhledem i jménem svatý Bartoloměj, připadal Líze nepřátelský, temný, zlověstný, na rozdíl od slunné herny evangelické. Taky dědeček Josef prý tam nikdy nechodil, mše ho nezajímaly a existenci pánaboha vzal na vědomí jen jednou, když si na Velký pátek dal k obědu sekanou a pak mu bylo pekelně špatně. Teď ho tam ale přinesli v rakvi. Farář něco dlouze a nesrozumitelně mluvil a poté pozůstalí obcházel hlavní oltář, kde číhal kostelník s malým stříbrným krucifixem, který měl každý políbit. Gita, která až dosud zborcená do černého závoje nevěnovala okolí nejmenší pozornost, najednou vyrazila směrem k Líze. „Toho křížku se nesmíš v žádném případě pusou dotknout, je plný bacilů!“ šeptala naléhavě. A spisovně, jako vždycky.

Pak zas naložili rakev s Josefem do kočáru a vydali se do kopce na hřbitov. To už se Liza radovala, chodila na hřbitov moc ráda. Bylo tam tolik příběhů, s konečnou platností uzavřených, které si ale zároveň šlo ještě domýšlet! Už jen ten hrob prababičky, té bigotní, která ale zároveň tak milovala tancování, že když ji doma zakázali jít na bál a zamkli šaty do skříně, utekla tam ve spodniče. Spolu s prababičkou ležel v hrobě i pradědeček, jehož portrét s měkkýma kulatýma očima visel nad Lízinou prázdninovou postelí. Nad hrobem se tyčil výhružný železný kříž, pod ukřížovaným kulatý rámeček a v něm strašidelná švabachová písmena, podobná těm v pohádkové knize bratří Grimmů. Hier ruhet Familie Zimprich.

Teď byl hrob otevřený, hned vedle něj hromada vykopané hlíny, a Josefa, který doma zásadně nikdy nepromluvil německy, pomalu spouštěli do jámy. Gita se zoufale nakláněla nad tou hloubkou, její muž a její bratr ji pevně drželi každý z jedné strany. Líze bylo nepříjemné, že maminka ztrácí nad sebou vládu, styděla se a radši se dívala jinam. Na sousední hrob. Ten byl navíc vždycky pro ni vzrušující, celý bílý, s obrázkem mladé ženy s dlouhými vlnitými vlasy a s dítětem v náručí. Ve skleněné vitríně stály gumové hračky: kachnička a Pepek námořník. Nápis byl latinkou a český. Při nějaké předchozí návštěvě jí vysvětlili, že ta paní na obrázku skočila i se synáčkem do propasti jménem Macocha, protože byla moc nešťastná. Ale hrob vypadal vesele, skoro jásavě. To opodál, kde stála pompézní hrobka se řetězy a tepanými svítilnami, bylo ponuřeji. Lucerny zrezavělé, místo opuštěné, i když se z náhrobku usmívala tmavooká školáčka v matrosku, v námořnických šatičkách. Líza obdivovala její mikádo a ofinu, ráda by taky tak vypadala. Holčičku bylo vidět celou, seděla na lavičce z březových kmínků, nohy v bílých punčochách ovinuté řemínky, které přidržovaly dlahy. Prý dostala zlou nemoc, obrnu, nemohla chodit a pak umřela. Byla moc hezká a milá, dobře se učila, hrála na klavír. Ale stalo se to už dávno, ještě před válkou, ani její rodiče už tu nežijí, odstěhovali se do Německa. Bůhví, kde jim je konec. Zůstala po nich výstavná vila a hrob. Vilu rozdělili noví nájemníci překližkovými přepážkami na několik bytů, v okrasné zahradě pěstují mrkev, kedlubny a řepu, zbytek zarostl lebedou a kopřivami. Na hrobě, který byl zřejmě dlouhodobě předplacen, nemělo co zarůst, leštěná žula plevel nepustila.

Tante Rosa na něj občas nosí květiny, tu holčičku totiž kdysi znala.

Na hřbitově se děly ale i jiné věci, pravidelně se po něm pohybovala pomatená osoba, která balila Ježíše na křížích do háčkových oblečků, aby jim nebylo zima. Když háčkové oblečky nestačily, vypomáhala si novinovým papírem.

Na konci prázdnin přibyl na rodinném hrobě další náhrobek. Bez kříže, písmena nápisu jednoduchá, doma říkali, že to jsou elegantní, moderní verzálky. Pro Lízu to znamenalo další cenné příspěvky do její sbírky slov. Pro Josefa definitivní tečku. Konec, schluss, kaněk, fine, řečeno všemi jazyky, se kterými se na světě potkal. Na počátku června 1953 tak skončil jeden, jak se později ukázalo, mimořádně dramatický život.

Život obyčejného člověka v neobyčejných dějinách. Nebo to bylo naopak?

II. KAPITOLA

JOSEF

1880–1913

Jmenoval se Josef Bačovský, byl tmavovlasý, vzpřímený, štíhlý, na svou dobu dost vysoký. S pevným pohledem a parádním rakousko-uherským knírem. Fešák, který bere život opravdově.

Narodil se 18. února 1880 ve Svojanově u Poličky, přesněji v té části Svojanova, které se říká Předměstí, ve stavení číslo třicet tři. To stavení, jež dosud stojí a je ve velmi dobrém stavu, udržováno s citem pro jeho stopadesátiletou důstojnost, připomíná malý dvorec. Ze všech stran uzavřený, aby lidé, dobytek, drůbež, úroda a zásoby byli ochráněni před okolním světem. Jistily to každý večer pečlivě kontrolované železné petlice a riegly, závora se tady, byť šlo ve Svojanově o tradičně české prostředí, určitě neříkalo.

Rodina se dělila na starší a mladší děti, z prvního a druhého manželství. Josef patřil k těm mladším, jeho otec František se totiž, když ovdověl, znovu oženil a k předchozím čtyřem potomkům přibyli tři další. Možná také, že bylo dětí ještě víc, některé mohly umřít hned po narození. V pozdějších vzpomínkách se zachovala postava o osmnáct let staršího bratra Dominika, měl hřívu bílých vlasů a byl laskavý, vyrovnaný člověk, rozhodně žádný vznětlivec jako Josef.

Z opisu rodného a křestního listu pořízeného na farním úřadě ve Svojanově v roce 1939 poté, co Hitler ve svém zruďném honu na Židy vydal zákonné nařízení, že každý musí doložit svoje předky tři generace nazpět plus jejich náboženské vyznání, se vylupují kusé zprávy. Josefova maminka se jmenovala Františka a pocházela z nedaleké Hlásnice, vsi ve strmém kopci, kde se každoročně konají v poslední třetině července slavné pouti na počest svaté Máří Magdaleny. Toho dne šli chlapi z celého Svojanova a okolí dopoledne do hospody, dostavil se holič, všechny oholil, načež veškeré obyvatelstvo vyšňořené v nedělním oblečení vyrazilo na pouť a po ní večer na tancovačku. V tu dobu kvete podél cesty k Majdalence léčivá třezalka, možná kvetla i tenkrát, když tam vodili na pouť malého Josefa nebo na návštěvu k prarodičům. Idyla? Oproti událostem, které se dostavily později, nepochybně. I když už malé děti, ještě předškolní, musely pracovat, pomáhat doma, na zahradě, na poli. Josefovi to připadalo samozřejmé, ale mnohem raději byl, když za svou práci něco dostal. Už šestiletý příčinlivě sbíral lesní jahody na příkrých stráních kolem hradu Svojanov a pak běžel na hrad, kde je nabídl kuchařce. Vyplácela mu to nutně v krejcarech, první měnová reforma, kterou Josef zažil, přišla až v roce 1892. Vydělané mince si ukládal do dřevěné lakované truhličky, nadepsané vzornými písmeny jménem a příjmením. Kasičku zamykal miniaturním klíčkem. Tenkrát byl majitelem hradu Antonín Haasche, měšťan, obchodník a lučebník, jak se lze dočíst v archivních materiálech. Prý hrad koupil pro potěšení své ženy, zmodernizoval ho, přistavěl empírové křídlo. Zřejmě to všechno však bylo nad jeho síly, nakonec se zastřelil. Ale mnohem později než v onom jahodovém

období, to už byl z Josefa mladý muž. Sebevražda hradního pána na něj udělala dojem, vzít osud do vlastních rukou považoval za úctyhodné, vznešené řešení. Když už to nejde dál...

Na hrad Svojanov s výraznou kulatou strážní věží čili hláskou, původně zvaný Fürstenberg a založený ve 13. století buď Václavem I., nebo Přemyslem Otakarem II., jak se učili ve škole, byl Josef odmalička pyšný. Cítil se být jeho součástí. Po trase, kterou o pár let později proslavil Jaroslav Vrchlický – *jdeš cestou úvozovou v zamyšlení/ vždy srážnější a hlubší k Svojanovu. / Hrad s chmurnou věží v kraj se dívá v snění... / Tu občas kmitne se ti zas a znovu/ cos jako černá slza ve kamení* – Josef zamyšleně nekrácel, nýbrž klukovsky dychtivě lital. A pokud jde o ty černé slzy ve kamení, svorových kamínků měl vždycky napěchované kapsy. Vždyť v nich byly polodrahokamy, granáty, na světle měly ovšem spíš barvu hodně zaschlé krve. Ale básník má právo na svou licenci, ještě k tomu Vrchlický, který z jednoho ze svých prázdninových pobytů v nedalekém Bystrém napsal své přítelkyni Marii Volfové: „Jsem blázen do toho hradu a do té krajiny.“ To byl Josef od malička taky.

Do školy chodil rád, zvláště vynikal v kreslení. Škola byla v obci vždycky jen česká, postupně se vyvinula v trojtřídku. Z první třídy se zachoval jeden Josefův Kreslicí sešit dodaný od Aloise Hynka v Praze, Celetná ulice číslo 11. Je v něm mimo jiné pečlivě rozkreslená Hra domino. Pod obdélničky natěsnala Josefova dětská ruka text: „Tato hra se vystřihne a promýchá a když hrají dva, každý dostane po 14 kartech a teď jeden vyhodí kart a druhý který má větší příhodi a má svůj štich. Kolik jeden má více než druhý štichů, tolik ořechů musí

dáti. Tak vám minou zimní večery.“ Jinak jsou v sešitě kružnice a obdélníky s dokonale vyšrafovanými a vystínovanými ornamenty. Učitelé byli přísní, elegantní tah červeného inkoustu hodnotil tu filigránskou práci většinou za dvě. Z druhé třídy pocházejí tři Josefovy Sešity ku kreslení (Dle soustavy metrické) – na skladě u Em. Jak. Friedmanna a bratří v Brně, Rudolfská ulice číslo 17. Sklon písma se mění na modernější, vzpřímené, jisté. Také ostří učitelé jsou pořád spokojenější. List a plod dubu, list kaštanový, list babykový, květ jahodníku, květ chrpy... Následují pásy z růžic, typy ornamentů pompejských, řecké palmety, středové ornamenty řecké, ornamenty perské, nástěnný ornament renaissanční. Ano, je to k neuvěření, ale jsme někde kolem roku 1890 v malé venkovské škole. A Josefovi to jde, vzdělávání je zajímavé, příroda je zajímavá, hlavně rostliny, zelenina a ovocné stromy, z nichž je užitek, ale taky květiny, jejich tvary a barvy. Svět, když v něm člověk dokáže účelně hospodařit a ohlídat si ho, je pozoruhodné místo!

V detailních a krasopisných archivních záznamech o svojanovském školním roce 1893/4 – to tam počínající teenager Josef ještě chodil – je pod názvem Projektovaný společný výlet rozkošný záznam: „Na den 30. července ustanoven byl s dospělejšími žáky výlet po dráze do Letovic a zpět přes Křetín do Svojanova. Měli se žáci seznámiti s poměry na dráze, prohlédnouti zámek hraběte Kálnokyho a některé průmyslové závody v Letovicích a na zpáteční cestě zámek a park hraběte Des Fours Walderode v Křetíně. Poněvadž žáci v známém trhu u sv. Maří Magdalény krejčary si utratili a že třídní učitel III. třídy povolán byl k vojenskému cvičení, sešlo z toho výletu a týž odložen na příští rok na začátek měsíce července.“

Není známo, jestli Josef byl mezi těmi rozhazovačnými hříšníky, vzhledem k jeho smyslu pro hospodárnost spíše ne. Také není známo, jestli příští rok ještě na výlet jel, ani zda věděl něco bližšího o sedmihradském šlechtici Gustavu Sigmundovi Kálnokym z Köröspataku, dlouholetém rakousko-uherském ministroví zahraničí, jehož diplomatická kariéra vyvrcholila u ruského dvora. V Petrohradě, ve městě, kam se Josef o dvacet dva let později také dostane a pečlivě to popíše. Ale zatím nejede ani do nedalekých Letovic a místo toho dře doma při žních.

Hned po nich nastane ve Svojanově velká událost, z 30. na 31. srpna 1894 přenocují v městečku dvě baterie dělostřeleckého divizního pluku č. 25 z Josefova. Děla jsou zaparkována na náměstí, mužstvo a koně po staveních. Ve škole je ubytován divizní setník Maximilian Sühs. „Mimo to,“ jak píše ve školní kronice řídící učitel Josef Fr. Samek, jehož ostrý červený podpis už známe z Josefových výkresů, „prošel městečkem celý 98. pěší pluk s hudbou a menší oddíly jiného vojska. Bylo to pro Svojanov velkou událostí, poněvadž od roku 1866, tedy 28 let, vojska zde neviděli,“ konstatuje pan řídící učitel. Kluci okukují děla, uniformy, povozy, zbraně. Holky vojáky. Vládne všeobecné vzrušení.

Ale dělostřelci zase rychle odjedou a život se ubírá dál ve starých kolejích. Klopotně vyježděných, lemovaných uklidňujícímí jistotami kolébek a hrobů. Tady jsem se narodil, tady žiju, tady umřu! Svět má řád, a když se člověk v jeho intencích snaží, čistí si boty do vysokého lesku a vůbec dodržuje pravidla slušného života, nemůže se mu přece nic zlého stát.

Ze všech prací Josefa nejvíc těší zahrada, ovocné stromy a květiny – pěstuje růže, gladioly, lilie, floxy,

klematis, jericho. Když má jeho sestra narozeniny, nařeže jí parádní kytici, doprostřed vetkne mocnou kopřivu. Zahradničení by bylo prima, jenže ve čtrnácti letech vyjde ze školy. Podle tradice má pracně a pečlivě vedený rodinný grunt zdědit nejstarší syn. A Josef je až čtvrtý v pořadí. Nejdřív ho zapřáhnou doma v hospodářství a pak šup s ním do fabriky, ostatně jako s většinou jeho svojanovských spolužáků a spolužaček.

Dnes si už neumíme představit, že ti lidé chodili denně pěšky do textilek v Moravské Chrastové a v Brněnci. Dvanáct až patnáct kilometrů tam a dvanáct až patnáct zpátky. Šichta ve fabrikách začínala v sedm hodin ráno a končila v šest večer, jen v sobotu to bylo mírnější, pracovalo se pouze do pěti. Žádná doprava neexistovala a do práce bylo nutné jít za každého počasí, v lijáku, blátě, sněhu. V mizerných botách, v profukujících šatech. Na podzim a v zimě s lucerničkami, ráno vyráželi dělníci a dělnice za tmy, domů se vraceli za tmy. Jídlo si nosili s sebou, chleba a bandasku kafe s kozím mlékem. Trpkým. Ale to Josef nevnímal, až jeho rozmazlená vnučka Líza se po šedesáti letech nad kozím mlékem nepřipustně ošklibala, a on zuřil.

V létě si k bandasce přibalili ještě plachtu na trávu, uzal se tomu říkalo. Při cestě zpátky nasekali ve škarpách krmení pro králíky a pro kozy. Pojem placená dovolená byl naprosto neznámý. Těžký, jednotvárný život. Zničující?

Josefovi to tak nepřipadá, je otužilý, zvyklý. Ve svižném tempu kráčí ladnou krajinou Českomoravské vysočiny, z Předměstí do příkrého kopce Starého Svojanova, přes les do Vítějevsi, podél Alblova lesa a pak už z vrcholu

Padělky prudce dolů. Zná zkratky, na lesních křižovatkách by se orientoval i poslepu. A večer zas toutéž cestou zpátky, kolem vily továrníka Löw-Beera v osadě s pohádkovým jménem Půlpecen nahoru a dál lesem sráznou pěšinkou k vítějeveským polím na náhorní plošině nad Svojanovem.

Kolem té procovské vily toho vlastně moc nenachodil, spíš místy, kde později vznikla. Jak zapsal kronikář české školy v Brněnci: „Na cestě k Půlpecnu nachází se krásná vila Löw-Beerova. Jest vystavěna stavitelem Augustem Weiszem z Brna roku 1913. Vyhlíží z dálky jako zámek.“

Mohutné základy začali kopat v roce 1911, v roce 1912 už signuje inženýr Johann Weisz definitivní stavební plány. Josefa to velice zajímá, už tehdy sní o tom, že by si taky jednou něco mohl dát postavit. Ne snad takové velkorysé sídlo jako Arnold Löw-Beer, příslušník ultrabohaté rodiny majitelů textilních fabrik od Brněnce, čili Brünnlitz přes Svitávku, Boskovice až po Brno čili Brünn, to Josefa samozřejmě ani nenapadne. Je z malého svojanovského hospodářství, zatímco Löw-Beerové jsou magnáti, zakladatelé moravského Manchesteru, jak se přičiněním jejich textilek přezdívá Brnu. Jeden z nich, Alfred, má doma v Brně desetiletou dceru Gretu, která si, až dospěje, vezme za muže Fritze Tugendhata a tatínek jí dá vystavět onu brněnskou legendární funkcionalistickou vilu.

Ale my jsme zatím pořád ještě v časech před začátkem první světové války, Josef pořád ještě chodí do práce kolem dokončovaného sídla na rozhraní secese a moderny a představuje si, že by taky mohl mít vlastní dům.